KAYSERİ KEYKUBADİYE SARAYI KAZISI KÜNK, TUĞLA VE TANDIRLARI

Ezgi TEMEKOĞLU[1] Yunus ASLAN[2] Mevlüt Anıl FİDAN[3]

ÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti saraylarından Kayseri Keykubadiye Sarayı[4] Kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Selçuk Üniversitesi adına Prof. Dr. Ali Baş başkanlığındaki bir ekip tarafından 2015 yılından bu yana sürdürülmektedir. 2014 yılında yapılan sondaj çalışması ve sırasıyla 2015, 2016, 2017 yılı kazı çalışmaları sırasında, çeşitli buluntular elde edilmiştir. Bu buluntulardan künk, tuğla ve tandır örnekleri bizim araştırma konumuzu oluşturmaktadır. Bahsi geçen buluntuların incelenmesi saray mimarisi ve dönemin saray yaşamı hakkında bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Ortak bir çalışma olan bu makalede, künkler Ezgi Temekoğlu, tuğlalar Yunus Aslan, tandırlar ise Mevlüt Anıl Fidan tarafından incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Keykubadiye Sarayı, Kayseri, Anadolu Selçuklu Devleti, künk, tuğla, tandır.

[1] Yüksek Lisans öğrencisi, Sanat Tarihçi, Konya Selçuk Üniversitesi, tmkezgi(at)gmail.com
[2] yunusaslan1881(at)gmail.com
[3] anilfidan1994(at)gmail.com
[4] Sarayın inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte dönemin kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla 1220'li yıllara –Alaeddin Keykubad Devri'ne- tarihlendirilmektedir.

PIPE, BRICK AND TANDOORS OF KAYSERI KEYKUBADIYE PALACE

ABSTRACT

The excavations at the palace of the Kayseri Keykubadiye Palaces of the Anatolian Seljuk Empire have been carried out since 2015 by a team headed by Prof. Dr. Ali Baş on behalf of the Ministry of Culture and Tourism and Selcuk University. Various findings were obtained during the drilling work conducted in 2014 and excavations at 2015, 2016, 2017 in the year, respectively. The examples of pipes, brick and tandoor are our research topics from these findings. The examination of the aforementioned findings is important in terms of giving information about the palace architecture and the palace life of the period. In our article, which is a common study, the pipes Ezgi Temekoğlu, the bricks are Yunus Aslan, and tandoors were examined by Mevlüt Anil Fidan

Keywords: Keykubadiye Palace, Kayseri, Anatolia Of Seljuks State, Pipes, Brick, Tandoor.

Giriş

Keykubadiye Sarayı Kayseri il merkezine yaklaşık 10 km. uzaklıkta Meşhed Ovası yakınlarında, Şeker Gölü'nün doğusunda, Kayseri Şeker Fabrikası arazisi içerisinde yer almaktadır. Sarayın inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte dönemin kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla 1220'li yıllara Alaeddin Keykubad Devrine tarihlendirilmektedir. Dönemin kronik yazarlarından İbn-i Bibi saraydan övgü dolu sözlerle bahsetmektedir. (İBN BİBİ (Çev. M. Öztürk),1996: 321-324). 1243 yılı Kösedağ Savaşı sonrasında saray Moğollar tarafından yakılıp, yıkılarak büyük tahribata uğramıştır.

Keykubadiye Sarayı, Zeki Oral tarafından 1953 yılında keşfedilmiştir (Oral, 1953). Zeki Oral'ın yaptığı sondaj sırasında bazı çini parçaları bulunmuş, ayrıca Dört Kemerli Yapı'nın çizim ve fotoğrafları yayınlanmıştır. Daha sonra 1964 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa (Aslanapa, 1964), 1980 yılında Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık kısa süreli kazı çalışmaları yapmışlardır (Baş, 2017:105). 2014 yılında Kayseri Şekerin parasal desteği ve Kayseri Müze Müdürlüğünün denetiminde, Prof. Dr. Ali BAŞ'ın bilimsel danışmanlığında ve Dr. Şükrü Dursun'un gözetiminde yapılan on günlük sondaj çalışmasında elde edilen kayda değer buluntular sonucunda kazı fikri ortaya çıkmıştır. 2015 yılından bu yana her yıl kazı çalışmaları sürmektedir.

Künkler

Anadolu'daki su taşıma işlevlerine bakıldığında Sümer, Hitit, Urartu, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde atık ve temiz suyu taşımak için boru hatları kullanıldığı bilinmektedir (Çelik, 2008: 23). Yapılan araştırmalarda Anadolu'da künk kullanımının oldukça eskilere dayanmaktadır Anadolu'da pişmiş toprak, taş, kurşun ve ahşap borular bulunmuştur (Çelik, 2008: 23, 26, 28). MÖ. 2000 yılında kurulan Hitit İmparatorluğu'nun başkentinde, yani Hattuşaş'ta bulunan pişmiş toprak borular bunun kanıtıdır (Çelik, 2008: 24). Alacahüyük'te 3250 yıllık, temiz ve atık su kanalları bulunmuştur (İnal, 2009: 7). Helenistik ve Roma dönemlerinde pişmiş toprak boru hatlarına yanında taş borular kullanılmıştır (Çelik, 2008: 26). Kurşun boru sistemi kullanımı da eskilere gitmektedir. Efes Artemis Tapınağı'nda kurşun boruların kullanıldığı bilinmektedir (Çelik, 2008: 28). Anadolu'nun birçok yerinde Roma dönemine ait genellikle kaya oyma veya taşla inşa edilmiş kanallar ile vadileri geçmek için kullanılan su kemerleri örnekleri de bulunmaktadır (Alıntılayan: Çelik, 2018: 27). Selçuklu döneminde su, künkler veya pöhrenkler[5] içinde toprak altından taşınmıştır (Önge, 1997: 12). Su borularının yönünün

[5] Yeraltındaki suyolu.

değişmesi gerektiğinde ise birleşim noktasında taştan oyulmuş özel parçalar kullanılmıştır (Önge, 1997: 12). Künk kullanımı Osmanlı döneminde de devam etmiştir; künklerin yanı sıra pik boru ve kurşun borular da kullanılmıştır. On beşinci yüzyıldan sonra teknik ve malzeme kullanımındaki yeniliklerle ağırlıklı olarak kurşun kullanılmaya başlanmıştır (Önge, 1997: 16). Günümüzde artık pik boru ve kurşun borulardan da vaz geçilmiş, daha çok plastik borular kullanılmaktadır. Burada Keykubadiye Sarayı'nda 2015-2016-2017 yıllarında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında ele geçen künklerden hareketle bir değerlendirmeye gidilmiştir. 5x5 m ölçülerinde gridlere ayrılmış kazı alanında incelediğimiz künk parçaları C5-D3-E1-E3 açmalarında farklı seviyelerde bulunmuşlardır. Bu açmalar Dört Kemerli Yapı'nın kuzey ve doğusunda yer almaktadır. Kazıda ele geçen künklerin çok azı sağlamdır. Farklı formlar ve ölçüler gösteren künklerden düzgün konik örnek 39.9 cm iken, kıvrımlı künkte uzunluk 30 cm'dir. Künklerin hepsinde tabandan ağıza doğru bir daralma görülmektedir. Gövde kısımlarında ise form olarak değişik uygulamalar görülür. Ele geçen örneklerden hareketle künkler; gövdesinde spiral şeklinde kıvrımlara sahip olan, gövdesi boğumlu olan, düz bir şekilde tabandan ağıza doğru daralan ve bütün gövdesi kıvrımlı olan şeklinde dört gruba ayrılmıştır.

Gövdesi spiral şekilde yapılmış olan örneklerden en sağlamı 2015 yılında yapılan kazılarda Dört Kemerli Yapı'nın doğusunda bulunmuştur. Kırmızı renkte pişmiş topraktan yapılmış künk sık gözenekli hamur yapısına sahip olup, tabandan başlayıp ağız kısmına doğru kabartma olarak devam eden spiral düzenleme pervaz kısmına yakın bir yerde sonlanmaktadır. Tabandan ağız kısmına doğru daralan silindir şeklindeki künk mevcut şekliyle 37.7 cm uzunluğundadır.

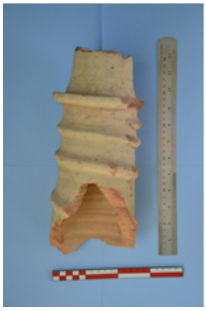

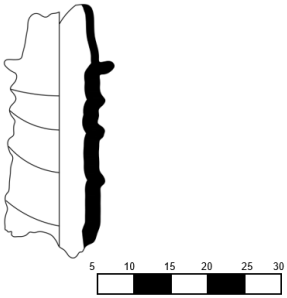

2015 yılında Dört Kemerli Yapının doğusunda ele geçen ve genel anlamda sağlam olan gövdesi boğumlu künk, kırmızı pişmiş topraktan yapılmıştır. Ağız kısmına yakın pervaz dışında gövde de iki adet boğum bulunur. Diğer künklerde

olduğu gibi ağız kısmına doğrulan daralmaktadır ve mevcut haliyle 37 cm uzunluğundadır.

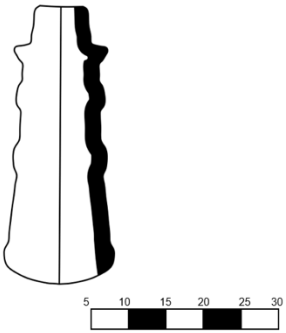

Gövdesi düz bir şekilde olup tabandan ağız kısmına doğru daralan grubun en sağlam örneği 2016 yılında yapılan kazı çalışmalarında, Dört Kemerli Yapı'nın doğusunda birkaç parça halinde bulunup tümlenmiştir Kırmızı pişmiş topraktan yapılmış içi ve dışı astarlı gövdesi alt kısımdan ağız kısmına doğru daralan bir formda 39.9 cm boyunda, 11.9 cm kaide çapı, 7.5 cm ağız kısmına sahiptir. Düz künkler su ile ilgili işlevlerinin yanı sıra tandırların havalandırılmasında da tercih edilmiştir. Keykubadiye Sarayı kazısında bunun güzel bir örneği ortaya çıkarılmıştır (Baş-Duran-Şükrü, 2017: 398).

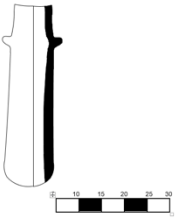

Son grubumuz olan gövdesi kıvrımlı künklerden en sağlam olanı 2016 yılında Dört Kemerli Yapı'nın kuzeydoğusunda bulunmuştur. Kırmızı pişmiş topraktan yapılmış ağız kısmı pervazlı, gövdesi kıvrımlı silindir şeklindeki örneğimiz 30.6 cm uzunluğunda, 15 cm kaide çapı, 8.5 cm ağız çapına sahiptir.

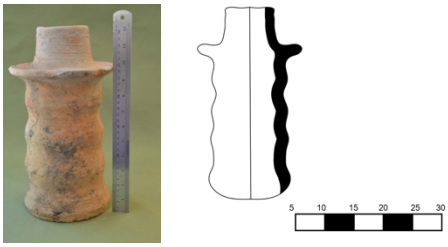

Tuğlalar

Kerpiç üretimi ile bağlantılı olarak ortaya çıkan tuğla, kerpicin pişirilmiş halidir. Kerpicin ana malzemesi çamur ve samandır. Tuğlanın ana malzemesi ise kildir. Kerpiç güneşte kurutulduğu için pişirilen tuğlaya göre daha dayanıksız bir malzemedir. Tuğla maliyetinin az olması, hafifliği, üretim olanakları ve –kerpice oranla- dayanıklılığı sebebiyle yüzyıllardır kullanılagelmiştir. Tuğlalar genelde kalıp yöntemi ile üretilmektedir. (Eroğlu-Akyol, 2017: 143) Tuğlanın tarihi günümüzden 5000 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Bu tarihlere rastlayan Er-hanedanlar Dönemi'nde (M.Ö. 2900-2334) saray ve tapınaklarda tuğla malzeme kullanılmıştır. Ayrıca M.Ö. 2112 - 2095 yıllarında hüküm süren kral Ur-Nammu tuğladan bir ziggurat yaptırmıştır (Eroğlu; Akyol, 2017: 144).

10. yüzyılda İran coğrafyasında Büyük Selçuklular tuğlayı birinci derece yapı ve süsleme malzemesi olarak kullanmışlardır. Süslemeler genelde tuğla örgü sistemleri ile meydana getirilmiştir. Anadolu Selçukluları ise tuğlayı coğrafi olanaklar sebebiyle ikinci plana atmıştır. Anadolu'daki taş malzemenin bolluğu

sebebiyle tuğla daha kısıtlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin: minarelerde, üst örtülerde, mescit ve türbelerde tuğla kullanımı devam etmiştir. (Bakırer, 1993: 187) Keykubadiye Sarayında tuğla malzeme 2014 yılı (sondajı) da dahil her kazı döneminde karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli seviyelerde bir arada ya da tek tek ele geçen tuğlaların büyük bir çoğunluğu küçük parçalar şeklindedir. Sağlam ve bir arada olan örnekler üzerleri temizlendikten sonra in situ halinde fotoğraflanarak belgelenmekte, gerekli görülenler ölçüleri alınarak plana işlenmektedir. Genelde kare ya da dikdörtgen şekilli olan tuğlaların ölçüleri ve kalınlıkları farklılıklar göstermektedir. Tuğla örneklerinden bazıları tek halde bulunan yarım, bazıları da birbirini tamamlayan iki yarım şeklinde yan yana bulunmuştur. Tuğla boyutlarına baktığımızda, ölçüler 18 ile 24 cm arasında değişmektedir. Kalınlıkları ise 4 ila 6 cm arasındadır. Mevcut örnekler arasında yerinde tespit edilenler ve buluntu olarak saklanan tuğlalar vardır. İnceleme ve tanımlamalar birkaç örnek üzerinden karşılaştırmalı olarak yapılacaktır.

Buluntu Olarak Saklanan Örnekler:

Buluntu olarak saklanan örnekler başlığı altında farklı ölçülerdeki üç tuğla örneği incelenecektir. Bunlardan ilki 2014 yılında yapılan on günlük sondaj çalışmasında elde edilmiştir. Hamur yapısı gözeneksizdir. Kare şeklindeki tuğla açık kırmızı renklidir ve 24x24 cm / Kalınlık 4 cm ölçülerindedir. Tuğlanın kenarları muntazam şekilde düz olmamakla birlikte bir kenarında kalıp izi olduğu anlaşılan ince çıkıntı vardır. Tuğlanın ön ve arka yüzeyinde küçük çukurlar, çıkıntılar ve pürüzler gözlemlenmektedir. Boyut olarak örnekler arasındaki en büyük ölçülerdeki tuğla örneğidir.

İkinci tuğla örneği 2015 yılı kazılarında Dört Kemerli Yapı'nın doğusunda bulunmuştur. Tuğla 19 x 19 cm / Kalınlık 4 cm ölçülerindedir. Açık kırmızı renkte olan tuğlanın hamuru bir yüzeyde sık, bir yüzeyde gözeneklidir. Gözeneksiz olan

düz yüzey üst kısma gelecek şekilde yerleştirilmiş olmalıdır. Ayrıca hamur yakından incelendiğinde içerisinde küçük ot parçalarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Tuğlanın çevresine bakıldığı zaman bir yan ve bir geniş yüzeyi daha düzgündür. Bahsi geçen yan yüzeyin köşesi keskin sonlanmaktadır. Diğer köşeler ise hem daha düzensiz hem de oval olarak sonlanmaktadır. Bu örnek hem boyut hem kalınlık olarak kare tuğlalar arasında en küçük boyutlu olanıdır.

2017 yılı kazılarında D3 açmasında bulunan üçüncü örnek birbirleriyle birleşen iki yarım tuğladan oluşmaktadır. Her iki tuğla parçası da 20 x 10 cm / Kalınlık 4 cm ölçülerindedir. Gözenekli hamur yapısına sahip tuğlanın bir yarısının rengi koyu kırmızı, diğer yarısının rengi açık kırmızıdır. Koyu renkli tuğlanın işçilik olarak diğerine göre daha özenli yapıldığı anlaşılmaktadır. Tuğla yüzeylerinde tek çizgiden oluşan diyagonal izler görülmektedir. Dikdörtgen şekilli tuğlanın dar yüzeylerinden birinin köşeye yakın kısmında bir çıkıntı bulunmaktadır. 1 cm kadar dışa taşan kısım 5 cm genişliğindedir. Tuğlanın uzun cephesinden birisi de hafif eğiktir. Açık renkli olan yarım tuğlanın köşeleri oval olarak sonlanmaktadır. Tuğlanın iki kısa cephesinde biri 4, biri 5 cm'lik iki çıkıntı vardır. Tuğla yüzeyinde koyu renkli yarım tuğlada olduğu gibi diyagonal çizgiler görülmektedir. Bu yarım tuğlanın da bir yüzeyi hafif eğiktir. Diğer yarım tuğla ile bu eğik cepheden birleşmektedir.

Yerinde Tespit Edilen Örnekler:

Yerinde tespit edilen örnekler başlığı altında bir arada bulunan tuğla döşeme sırası incelenecektir. Tuğla döşeme sırası 2017 yılında ortaya çıkarılmıştır. Grup halinde bulunan tuğla döşeme -53 cm. kotunda bulunmuştur. E3, E4 ve D3 açmalarının kesiştiği noktada yer alan tuğla döşeme sırası kazı alanındaki bir arada bulunmuş örneklerden en geniş yer kaplayanıdır. Tuğla döşemenin en uzun noktaları 2.73 x 1.89 m ölçülerinde mevcut haliyle "T" şeklinde bir alanı kaplamaktadır. Her bir tuğla 21 x 21 cm / Kalınlık 4 cm ölçülerinde olup kırmızı renklidir. Tuğlalardan dış kenardaki örnekler daha sağlamken, iç kısımdakiler kırık parçalar halindedir. Kuzey uçtaki tuğlalar dik şekilde yan yana sıralanarak doğu batı doğrultusunda ince bir kanal oluşturmaktadır. Kanalın kuzeydeki tarafı orta boyutlu moloz taşlarla yapılmıştır. Tuğla döşeme yerinde korunmaktadır.

Tandırlar

Tandır sözlük anlamı olarak "yere çukur kazılarak yapılan bir tür küçük fırın" şeklinde tanımlanır. Anadolu'da Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşme ve konut tiplerinde pişirme, ısı kaynağı ya da kurban ateşi olarak ocakların, yakmak, pişirmek, eritmek gibi özel amaçlarda kullanıldığı arkeolojik kazılarda ortaya çıkan verilerden anlaşılmaktadır (Alıntılayan; Köşklü, 2005: 157). Anadolu'da pişmiş topraktan taşınabilir ya da duvarlara bitişik olarak yapılan ocaklar ve tandırların kullanımında bacaya rastlanılmamaktadır. İç Anadolu'da Kayseri, Nevşehir ve Sivas çevresinde geleneksel mimari, malzeme, iklim ve topografya etkisiyle yere gömülü tandırlar kullanılmıştır (Köşklü, 2005: 160). Temel yapım malzemesi tuğla yapımında da kullanılan kildir. İlk aşamada elenerek hazırlanan kil, su ile karıştırılarak yoğrulur çamur haline getirilir. İçerisinde hava kabarcıkları bulunmadığından emin olununcaya kadar karıştırılan çamur ardından yirmi dört saat bekletilir. Bu sürenin sonunda çamurun içerisine saman katılır ve karıştırmaya başlanır (Köşklü, 2005: 156). Tamamen kıvama gelen çamur tandır haline getirilirken boyutlandırılır. Genellikle üç boy tandır yapılır bunlar; küçük, orta ve büyük boylardır. Küçük boy tandırların ağız çapı 30-35 cm, derinlikleri ise 60-75 cm kadar olup bu boy tandırlar ocak niyetine kullanılıp günlük yemek yapımı, su ısıtmak vs. gibi mutfak işlerinde kullanılır. Orta boy tandırların ağız çapları 45-55 cm, derinlikleri ise 110-130 cm kadardır. Orta boy tandırlarda ekmek pişirme ve günlük işler beraber görülmektedir. Büyük boy tandırların ağız çapları 60-70 cm, derinlikleri 140-160 cm kadardır. Büyük boy tandırların kullanımına varlıklı ailelerin evlerinde rastlanılır. Büyük boy tandırların önünde birde küçük boy tandırlar yer alır. Külfetli pişirimler büyük boy tandırlarda yapılırken daha ufak pişirimler küçük boy tandırlarda aynı anda yapılırdı. Bu tür yerleşimde büyük boy tandırın önündeki küçük boy tandıra "el önünde" adı verilir (Köse, 1965: 3714). Tandırlarda et kalınlıkları ortalama 3 ile 5 cm arasında değişiklik gösterir. Tandırların üstlerinden bakıldığında mevcut olan et kalınlığından daha geniş bir

görüntüyle karşılaşılır. Bunun sebebi ağız kısmında meydana gelecek olan deformasyonları engellemek ya da ertelemek için ağızın içine ve dışına taşma yapan "şurt" kısmının yapılmasındandır (Köse, 1965: 3714) Şurt kısmının yapımıyla sonlanan tandır yedi ile on gün arasında kurumaya alınır. Kuruma esnasında düz ve parlak bir yüzey elde edilene kadar perdahlama yapılır (Köşklü, 2005: 157). Yapım işleri sonlandırılmış tandırın yerleştirileceği zemin tandırın amacına uygun olarak hazırlanır. Yerleştirilen tandırın etrafı ısıdan dolayı genleşme esnasında kırılma ve çatlamaları aza indirgeyecek olan daha hafif malzemelerden çakıl, gübre veya kül ile doldurulmaktadır. Keykubadiye Sarayı Kazısında 2014 yılındaki sondaj çalışmalarının ardından gelen sürede 2015, 2016, 2017 yıllarında sistematik şekilde sürdürülen kazı çalışmaları içerisinde birçok tandırlara rastlanmıştır. Ortaya çıkarılan tandırlar tek bir yerde değil B5, C5, D5, D4, D3, E1-E2, E3, E1-A, D1-A gibi farklı yerlerdeki kodlanmış açmalarda bulunmaktadır. Tandırların tamamı büyük ölçüde kırılmış halde ortaya çıkarılmıştır. Özellikle hepsinde şurt (ağız) kısımları tahrip olmuştur. Yüzeysel çatlaklar ya da kırıklar halinde ele geçen tandırların çevresinde dikkatli bir temizlik çalışması yapılır, gövde kısmına zarar verilmeden içinde ve çevresinde biriken toprak ile döküntüler temizlenir. Bu aşamada açma içerisindeki yerini belirtmek için genelden özele doğru yerinde fotoğraf çekimleri yapılır. Açığa çıkarılan tandırların gövde ve taban kısımları benzer özelliklere sahip olsa da çapları ve bulundukları seviyeler farklılık göstermektedir. Elimizde mevcut olan tandırlar özelliklerine göre küçük ve orta büyüklükte sınıflandırılabilmektedir. Burada mevcut tandırlardan bir kaç örnek değerlendirilecektir.

2015 yılında C5 açmasında ortaya çıkarılan tandır, kırmızı renkte pişmiş topraktan yapılmıştır. Mevcut üst kotu - 55 cm'de olan tandırın derinliği 17 cm olup mevcut haliyle gövde görünümünden küçük tandırlar grubuna dahil edilebilir. Yüzeyde parçalanmış bir şekilde ortaya çıkarılan tandır yuvarlak gövdeye sahiptir

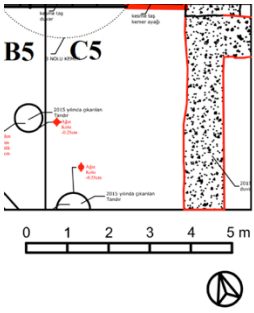

2015 yılında D3 açmasında ortaya çıkarılan diğer tandır, yine kırmızı renkte pişmiş topraktan yapılmıştır. Mevcut üst kotu –44 cm'de olan tandırın derinliği 18 cm'dir. Tandır ağız ve gövde kısmından kırık durumdadır, dip kısmında tuğla dizileri yer alır. Tandır mevcut gövde görünümünden küçük tandırlar grubuna dahil olmaktadır.

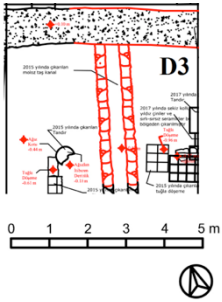

2016 tarihinde E1 – E2 açmaları sınırında ortaya çıkarılan tandır kırmızı renkte pişmiş topraktan yapılmıştır (Baş, Duran, Şükrü, 2017: 398). Mevcut üst kotu – 0.10 m'de olan tandırın derinliği 44 cm olup orta ölçekte tandır grubundadır. Taban kısmında hava alımı ve verimini sağlayan küvle deliği[6] ile beraber buna bağlı olarak künklerle oluşturulmuş toprağa gömülü baca sistemi bulunur (Köse, 1965: 3714). Tandır gövdesinin bir yarısı E1 diğer yarısı E2 açmasında yer alırken 18 cm genişlikteki küvle hattı gövdenin kuzeybatısına doğru E2 açması içerisinde uzamaktadır.

[6] Küvle deliği: Tandır/Ocaklarda taban kısmına yakın olarak yapılan havalandırma deliği.

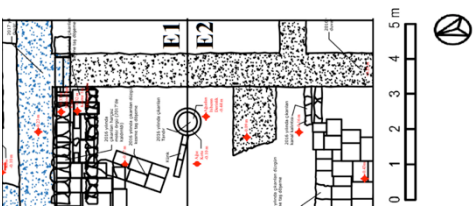

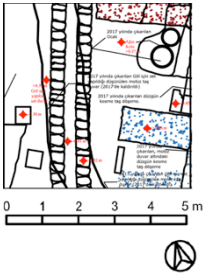

2017 yılında D-1A açmasında iki adet tandır yan yana ortaya çıkarılmıştır (Baş, Duran, Şükrü, 2018). Orta ölçekteki tandırda külfeti ağır işler yapılırken hemen yanındaki küçük ölçekli tandırda ise ekmek yapımı gibi daha hafif işler yapılmış olmalıdır. Bu tür tandır uygulamalarında küçük olan ocağa "el-önü, el önünde" gibi isimler verilmektedir (Köse, 1965: 3714). Büyük tandırın üst kotu –37 cm seviyesinde olup her iki tandırda kırmızı renkte pişmiş topraktan yapılmıştır.

Değerlendirme

Keykubadiye Sarayı Kazısı bünyesinde 2014-2017 yılları arasında elde edilen künk, tuğla ve tandır örneklerinden bazıları incelenmiştir. Kazı süreçlerinde bol miktarda malzeme elde edilmiştir. Keykubadiye Sarayı Kazı çalışmalarında çıkartılan künkler farklı form ve ölçülerde yapılmıştır. Künklerin hepsinde tabandan ağıza doğru bir daralma görülür. Gövdesinde spiral şeklinde kıvrımlara sahip olan, gövdesi boğumlu olan, düz bir şekilde tabandan ağıza doğru daralan ve bütün gövdesi kıvrımlı olan şeklinde dört farklı form özelliği gösteren künklerde her bir formun farklı amaçlar doğrultusunda yapıldığı anlaşılmaktadır. Gövdesi spiralli olan

künkler zemine dik olarak yerleştirilmiş olmalıdır Gövdesi kıvrımlı ve boğumlu olan künkler eğimli zeminlerde, gövdesi düz şekilde olan künkler ise düz zeminlerde kullanılmıştır. Burada bahsettiğimiz künklerin estetik açıdan ziyade işlevsel olarak farklı formlarda üretildikleri görülür. Genellikle içerisinden su geçirilen künklerin hemen her dönemde farklı amaçlar doğrultusunda kullanıldıkları da görülür. Hamamlarda duvarların içerisinde sıcak hava ve dumanı çatıya ulaştıran havalandırma künkleri (Zoroğlu, 1988: 137) veya üst yapıya bağlı olarak kemerlerin üzerinden geçirilmiş çörtenlere bağlı künkler (Karaosmanoğlu, 1990: 34) gibi Antik dönem kazılarında farklı işlevli künkler ele geçmiştir.

Tandır havalandırmasında görülen künkler (Arık, R., 1995: 394-Çaycı, Şimşir: 543) veya su kanallarında görülen künkler (Arık, R., 1995: 401- Çaycı, Şimşir: 584) Selçuklu dönemine ait diğer kazılarında da karşımıza çıkmaktadır. Keykubadiye Sarayı Kazısında bulunan ve tandır havalandırması veya su kanallarında kullanılan künkleri olarak, ya tandırların ya da su kanallarının yanlarında bulunmuşlardır. Keykubadiye Sarayı kazısı çalışmalarında çıkarılan tuğlaların çoğu kırık halde bulunmaktadır. Yerinde tespit edilen örnekler de toprağın veya başka ağırlıkların etkisi ile kırıklar halindedir. Tuğlalar kazı alanı içerisinde çeşitli kotlarda karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen tuğlalar ekseriyetle kare şeklindedir. Bunun yanında yarım -dikdörtgen- tuğlalar da elde edilmektedir. Tuğlalar kırmızı ve tonlarında renklere sahiptir. İncelenen tuğlaların çoğunluğunun kalıp tekniğinde yapıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen tuğla örneklerinden neredeyse hepsinin yüzeylerinde küçük boşluklar gözlenmektedir. Bu boşluklar kalıp tekniğinin doğal bir sonucu olarak oluşmuş olmalıdır. Tuğla hamuru (çamuru) kalıplara doldurulurken tam sıkıştırılmaması sebebiyle hava boşlukları kalmaktadır. Alt kısımda kalan bu boşluklar tuğla kalıptan çıktıktan sonra fark edilmektedir. Bu sebeple boşluklar önlenememektedir. Buluntu olarak saklanan örneklerden ilkinde bu boşluklar net olarak görülmektedir. Buluntu olarak saklanan örneklerden üçüncüsü tuğlalar arasındaki farklı bir uygulamadır. Bu iki örnek yarım tuğla olarak yapılmıştır. İki tuğla birleştirildiğinde, yan yüzeylerde günümüzde kullanılan parke taşlarındaki gibi bir kenetleme sistemi ortaya çıkmaktadır. Fakat bu şekilde kenetlemeli tuğla örneği kazı alanındaki -2017 yılına kadar olan çalışmalardaki- tek örnektir. Elde edilen bu tuğla malzemelerin tarihlendirmesi ile ilgili kesin sonuçlara varmak oldukça güçtür. Tuğlalar çok çeşitli seviyelerde bulunmakta ve yerinde tespit edilen tuğla döşeme sırası haricinde diğer döşemeler belli bir düzende devam etmemektedir. Fakat tuğla bulunan kotlarda Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait olduğunu bildiğimiz buluntular elde edilmektedir. Buradan yola çıkarak tuğlalar da bahsi geçen döneme tarihlendirilebilir.

Diğer kazı çalışmalarına bakıldığında Beyşehir Kubad Abad Sarayı, Alanya Kalesi, Gevale Kalesi kazılarında da Selçuklu tuğlası dediğimiz tuğla örneklerine rastlandığını biliyoruz. (Arık, R., 2000: 53; Arık, O., 1987: 365-378, Çaycı, Şimşir, 2015: 543) Örneğin Gevale Kalesi 2013-2014 kazı döneminde Selçuklu dönemine ait 23x23 cm boyutlarında tuğla örnekleri bulunmuştur. (Çaycı, Şimşir, 2015: 543) Bahsi geçen örneklerin ölçüleri ile bizim incelediğimiz tuğlaların ölçüleri genelde yakınlık göstermektedir. Bu somut örnekler bizim örneklerimizle dönemsel benzerlikleri doğrulamaktadır.

Keykubadiye Sarayı Kazısında ortaya çıkarılan tandırların mevcut durumları üzerinden yapılan incelemelerde büyük ölçekte olanlarla karşılaşılmamış, orta ve küçük ölçekli tandırlara rastlanılmıştır. Mevcut tandırların tamamında kullanılan malzeme kırmızı renkte pişmiş topraktır. Tandırlarda kapak olmayıp, bir gövde ve kaideden oluşmaktadır. Derinlik ve gövde ölçüleri değişkenlik gösteren tandırların gövde kalınlıkları 3 cm ile 5 cm arasında değişmektedir. D5 ve D3 açmalarında ortaya çıkarılan tandırların dip kısmında tuğla dizimi ile karşılaşılmıştır. E1 – E2 açmaları sınırında bulunan tandırın dip kısmında künklerle yapılmış havalandırma görevi gören küvle hattı bulunmaktadır. Aynı durum E1A açmasında yer alan yan yana ortaya çıkarılan çifte tandırlarda da görülmektedir. Fakat bu kısımdaki tahribatın oldukça fazla olması sebebiyle net bir fikir ortaya konulamamaktadır. D1A açmasında orta ve küçük ölçekli yan yana bulunan iki tandır ise küçük olandan yola çıkarak bize su ısıtma gibi ufak işlerin yapıldığı el-önü diye tabir edebileceğimiz tandır tipini göstermektedir. Ortaya çıkarılmış olan tandırların farklı konumları, seviyeleri, ölçü ve özellikleri göz önüne alarak ortalama bir tarihlendirme yapmak güç bir durumdur. Fakat 2013-2014 yılı Gevale Kalesi kazılarında ortaya çıkarılan tandırlarda künklerle yapılmış havalandırma hattı olduğu görülmüş ve bazı tandır diplerinde tuğla dizimi olduğu belirtilmiştir. Gevale Kalesi Fatih Sultan Mehmet döneminde Gedik Ahmet Paşa tarafından Konya'nın fethi sırasında yıkılmış ve metruk bir hale gelmiştir (Çaycı, Şimşir, 2015: 539). Bu dönemden sonra kullanılmamış olan Gevale Kalesinde ortaya çıkarılan tandırların özgün Anadolu Selçuklu Devleti veya Beylikler dönemine ait olduğu açıktır. Bu bilgiler sonucunda Keykubadiye Sarayı Kazılarında E1 ve E2 açmaları sınırında ve E1A açmasında ortaya çıkarılan ve künklerle yapılmış havalandırma hattına sahip olan tandırların diğerlerine göre daha eski tarihli olabileceğini düşünmekteyiz.

Sonuç

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu Devleti saraylarından Kayseri Keykubadiye Sarayı'nda 2014 – 2015 – 2016 – 2017 yıllarındaki kazılarda ortaya çıkarılan künk, tuğla ve tandırlar dikkatlice yerinde, mevcut durumlarıyla incelenmiş ve detaylıca tanımlanmaya çalışılarak, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Yine burada künk,

tuğla ve tandırlar bir arada değerlendirilmiş olup, daha sonraki dönemlerde artan veriler neticesinde, her bir malzeme ayrı ayrı çalışılıp daha geniş kapsamda ele alınacak ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye gidilecektir.

Kaynaklar

ARIK, Oluş. "Alanya Kalesi 1986 Yılı Kazı Çalışmaları". *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara, 1987: 365-378.

ARIK, Rüçhan. *Kubad Abad*. İstanbul, 2000.

ASLANAPA, Oktay. "Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı". *Türk Arkeoloji Dergisi,* S. XIII- I., (Yyy 1964): 19-40.

BAKIRER, Ömür. *Türk Tarih Kurumu Yayınları / Malazgirt Armağanı*. "Anadolu Selçuklularında Tuğla İşçiliği". (Ankara 1993): 187-201.

BAŞ, Ali. "2015 yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı". *38. Kazı Sonuçları Toplantısı* II, (Edirne 2016): 63-78.

__. ve DURAN, Remzi ve DURSUN, Şükrü. "2016 yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı". *39. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, (Bursa 2017): 395-410.

__. ve DURAN, Remzi ve DURSUN, Şükrü. "2017 yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı". *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Çanakkale 2018) (Hazırlık aşamasında)

__. ve DURSUN, Şükrü ve ÖZDEMİR, Yurdagül. "Keykubadiye Sarayı Sondaj Çalışması Çini Buluntuları". *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (22-25 Ekim 2014),* Aydın, 2017.

ÇAYCI, Ahmet ve ŞİMŞİR, Zekeriya. "Gevale Kalesi 2013-2014 Kazı Buluntuları". *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Erzurum 2015): 539-558.

ÇELİK, Köksal Buğra. "Türkiye'de Su İletiminde Kullanılan Boru Sistemlerin Tarihsel Gelişimi". (2008). Ağustos 2018. *DSİ Teknik Bülteni (103) 23-30*. [http://www2.dsi.gov.tr/kutuphane/dsi_teknik_bulten/103/files/assets/basic-html/page25.html].

EROĞLU, Murat ve AKYOL, Ali Akın. "Antik Yapı Malzemesi Olarak Tuğla ve Kiremit: Boğsak Adası Bizans Yerleşimi Örneklemi". *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (Ankara 2017): 141-162.

İBN BİBİ**.** *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçıuknâme) I-II*, Çev. M.Öztürk. Ankara, 1996.

İNAL, İnci. "M.Ö. *1250'den Günümüze Hitit Barajı*". (2009). Ağustos 2018. [http://www.dsi.gov.tr/docs/projeler/hitit_baraji.pdf?sfvrsn=2].

KÖSE, Mürsel. " Tandır". *Türk Folklor Araştırmaları 9*, (Yyy 1965): 3714-3719.

KÖŞKLÜ, Zerrin. " Eski Erzurum Mutfağında Tandır: Yapılışı, Kullanımı ve Doğu Anadolu'daki Yeri Üzerine". *Sosyal Bilimler Dergisi 2*, (Yyy 2005): 156-178.

NAS, Emine. "Tandır ve Baca Çömleği Yapımı". *Konya Kitabı XV.2*, (Konya 2015): 232-239.

OCAK, Seçil Gül. *Batı Anadolu Roma Dönemi Örnekleriyle Su Kemerleri Künkleri Ve Sarnıçları Üzerine Bir Araştırma Ve Uygulama Çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, 2009.

ORAL, Zeki. "Kayseride Kubadiye Sarayları". *Belleten*, "XVII.68" (Ankara 1953): 501-517.

ÖNGE, Yılmaz. *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

ÖZİŞ, Ünal. Outlook on Ancient Cisterns in Anatolia, Turkey, *Proceedings of the International Conference on Rain Water Cistern Systems* (Haziran 1982), (Honolulu 1982): 9-15.